

Békési Katalin

A cigányság összetartozás-tudatának megteremtését szolgáló elemek

Rostás-Farkas György költészetében

„Tüzet csiholó szemünkből úzzuk el
a halk zenét, mert szólni akarunk!
/Rostás-Farkas György: Megmaradt szilánkok/

A cigányság Magyarország legnagyobb kisebbsége, amely létszámát tekintve nagyobb, mint az összes többi kisebbség együttvéve. Etnikai tekintetben három elkülönülő csoportra oszlik. Az első hullámban (1400-as évek elején) érkezett csoport tagjai a kárpáti cigányok. Kis részük még beszéli az ún. kárpáti cigány nyelvet, de többségük integrálódott a magyarsághoz, magyar anyanyelvű lett. Jelentős részük muzsikusként, magukat úri cigánynak tartják. A második hullámban (az 1450-es évek végén) az oláh cigányok csoportja érte el hazánkat. Ők őrzik a cigány kultúrát és az óind eredetű anyanyelvet a legerősebben. Az oláh cigány dialektusok között található a lovári nyelvjárás, melyet az 1971-es londoni Világkonferencia a cigánynyelvű irodalom nyelvének fogadott el. A harmadik csoportot a magyarországi beás cigányok képezik, Romániából érkeztek hazánkba. Anyanyelvük archaikus román, de nyelvüket cigánynak tartják. Szokásrendszerük, hagyományviláguk roma.[1]

Szuhay Péter rávilágít arra, hogy a csoportok között a mindennapi élet szintjén általános tendenciaként a szétválasztó törekvést lehet regisztrálni, azt, hogy minden cigánynak nevezett csoport magát világosan megkülönbözteti más, szintén cigánynak nevezett csoportoktól és gyakorta elhárítja az általa más csoportra gondolt, de mások által rá is vonatkoztatott minősítést.[2] Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy az egyes cigány anyanyelvű csoportokon belül megfigyelhető egy egységesülési folyamat, például a lovári önelnevezést azok a csoportok is alkalmazzák magukra, akiknek felmenői más törzshöz vagy nemzetséghez tartoztak.

Napjainkban egyre inkább felerősödik az a tendencia, hogy a roma etnikai csoportok értelmiségi képviselői a cigányság egészének kulturális és politikai egységesülését szorgalmazzák. Mindennek a gyökerei a hetvenes évekre nyúlnak vissza, amikor részben a megjelenő cigány értelmiség, részben pedig a velük szolidáris társadalomkutatók munkássága nyomán körvonalazódott a cigányság etnikumként való meghatározása. A nyolcvanas évek végétől a cigányság lassan megpróbálja magát etnikumként, illetve nemzetiségként meghatározni, és ebben élen jár az artikulálódó, számban is növekvő cigány értelmiség, amely egyre inkább vállalkozik a cigány kultúra szintetizálására, „összeszerkesztésére”.

Az 1990-es években a nemzetiségi törvény előkészítése során felmerült a cigányság nemzetiségként, illetve etnikumként való meghatározásának a dilemmája. A nemzetiségi státusnak deklaráltan jóval több jogot és költségvetési támogatást biztosít a mindenkori kormány, míg az etnikum számára biztosított jogosítványok jóval korlátozottabbak. A cigányság kulturális és politikai szervezetei nem jutottak egységre, hogy a törvénytervezet által előirányzott státusz közül melyiket választják.[3] Rostás-Farkas György a cigányság nemzetiségként való elismerése mellett tette le a voksát.

Előadásomban azt mutatom be, hogy Rostás-Farkas György költészetében mely elemek, és hogyan segítik a cigányság kultúrájának szintetizálását, az etnikai identitás megteremtését illetve az összetartozás-tudat megerősítését.

Rostás-Farkas György 1949-ben Újkígyóson (Békés megye) született oláh cigány család sokadik gyermekeként. Családja és közössége ragaszkodott hagyományaihoz, nyelvi kultúrájához és annak ápolásához, megőrzéséhez. A költő is ennek szenteli életét. A

kilencvenes évek elejétől sorra jelennek meg művei. Találunk köztük magyar nyelven írt verses köteteket, műfordításokat, néprajzi munkákat. Közös vonásuk, hogy segítenek bepillantani a cigányság történetébe, érzés- és gondolatvilágába. Nem titkoltan azzal a szándékkal íródtak, hogy segítsék a cigányság identitástudatának megőrzését a cigány nyelv ápolása és megőrzése mellett. Rostás-Farkas György így vall minderről: „Úgy gondolom elérkezett az idő, hogy népünk, saját sorsunk irányítását ne bizzuk másokra, hogy nélkülünk döntsenek rólunk. Kultúránk kezd feledésbe merülni, márpedig ez nyelvünk kihalását is jelentené. Ha eddig sikerült átmentenünk évszázadokon át, és megőriztük, akkor most már kötelességünk ápolni is.”[4]

Rostás-Farkas György verseit olvasva szembetűnő, hogy a cigányság egészéhez és egészéről szól. Nem különíti el az egyes csoportokat, hanem az összetartozás-tudatot és az identifikációt segítve a közös vonásokat hangsúlyozza. Mindezt a Cigányságom vállalom című könyvében a következőképpen fogalmazta meg: „Üzenem a cigány testvéreimnek, hogy nincs cigány és cigány között különbség e bolygón. Mi egy TŐRŐL fakadunk.”[5]

A cigányság kultúrájának szintetizálására tett törekvés során, mint már említettem a három, elkülönülő cigány csoport kultúrájában, múltjában, sorsában fellelhető közös pontokat, egységesítő elemeket kell megtalálni, és számba venni.

A cigányság múltja szóbeliségben őrződött meg, nincsen írott történelmük, részben a vándorló életmód és az írásbeliség hiánya miatt, részben azért, mert nem volt szükségük arra, hogy a nemzettudat formálása céljából történelmet alkossanak maguknak. Azonban ahhoz, hogy a cigányság különböző csoportjainak kultúrája szintetizálható, összeszerkeszthető legyen, véleményem szerint szükség van közösen megélt múltra, olyan eseményekre, melyek a közös emlékezetbe beépülve az identitásépítésben is jelentős szerepet játszanak.

Rostás-Farkas György költeményeiben ilyen egységesítő elemként jelenik meg az őshaza, India. A költő számára India, mint ahogy azt Visszaindulok című versében is megfogalmazza, a „fűszeres álmok birodalmá”-t testesíti meg, ahonnan a cigányok ősei nagy reményekkel indultak útnak. A versekben úgy jelennek meg a Gangesz partján élt ősök, mint akik még bírtak azokkal a tulajdonságokkal, melyek utódaikban már csak elhalványulva élnek tovább, hiszen ők még hittek egy szebb jövőben, mertek álmodni, nyitott szívvel voltak a világ iránt, felszabadultan tudtak élni (Cigány zászló alatt). Az utolsó vándor című költeményében a cigányság otthonra találásának lehetetlenségét egy, a közös ősök által elkövetett bűnre vezeti vissza: „őseim hűtlenül elhagyták hazámat”.

A cigányság különböző csoportjai közötti összetartozás-tudatot erősítheti továbbá a múltbeli hasonló életmód, mely alatt a vándorlást értem. Rostás-Farkas György költészetében erőteljes vonulatot alkot a vándorlás motívuma. A régmúltban történt vándorlás, különösen a Megváltásért című kötetben, a szabad élet szinonimájaként jelentkezik. A múlt értékekkel teli világgként rajzolódik ki a költeményekből. A cigányságot ekkor még remény, szép álmok dédelgetése és életkedv jellemezte: „dalolva vonultunk” (Kínoszlopon). A vándorló életmódhoz olyan lelki tulajdonságok társultak, mint „szelíd szív”, hit a szebb jövőben, mely az „új hajnal ígérését” hordozza magában. Akkoriban még léteztek a közösséghez tartozás szoros kötelékei, a „cigány táborhoz”, a karavánhoz kötődés mindennél erősebb tudata.

Több költeményben is megjelenik az a gondolat, hogy a közös múlt ismerete segít a jelenben való tájékozódásban, segít kijelölni a célokat, azt, hogy merre kell haladni a jövőben, az „ősi tüzek” (Putrik világából jöttem) mutatják az irányt. A közös múlt nagy erő forrása lehet, hiszen ide mindig vissza lehet térni, biztos hátteret nyújt, így a környező idegen világ sem tűnik annyira ellenségesnek:

„Tábortüzeink fodrozódó lángja

megvilágítja az idegen tájak
éjszakáját”.

A fentiekből kitűnik, hogy a Magyarországon élő cigányság mindhárom csoportja számára egy ilyen, értékekben különösen gazdag múlt szinte kínálja annak elfogadását, az ahhoz történő kapcsolódást, az ősök jó tulajdonságaival való azonosulást.

A költő második, Aranyhídon című kötetében a vándorlásnak egy egészen más oldala körvonalazódik ki. Itt mint földönfutás, üldözés előli menekülés van jelen. Legtisztábban a Hazám című költeményben fogalmazódik meg mindez:

„Hétszáz év menekülés
lábnyomát őrzi az emlékezet”

A vándorlás motívumának ilyen formájú megváltozását a majd később tárgyalandó üldözés hagyományának felerősödésével magyarázom. Ugyanis azáltal, hogy a múltat az üldözés előli állandó menekülésként mutatja be, megteremtí a szenvedésekkel teli jelennel való folytonosságot.

A vándorlás képei azonban nem csak a régmúlthoz kapcsolódva jelennek meg, hanem a már Magyarországra való megérkezést követő időszak ábrázolásában is helyet kapnak. Ekkora azonban már „átalakul” bolyongássá, melynek oka a hazából való kirekesztettség érzése, és célja az otthonra találás. Ezek a gondolatok fogalmazódnak meg többek között Az utak vezetnek-e valahová? című költeményben is.

Az „ittthon voltam idegenként” (Eltűnőben) érzésnek a megélése legtöbbször a többségben élők cigányságtól történő elzárkózásának a következménye. Azonban a versek nagy részében a haza fogalma és az itt élő magyarság elválik egymástól. A „HAZA” mint menedéket adó hely jelenik meg, ahol mássága ellenére is befogadásra talált a cigányság. Azonban az „ötszáz évet késve” történt megérkezésnek következményei voltak és vannak, hisz a későn jövőknek már csak „talpalatnyi haza” (Variációk I.) jutott, de a hit és remény ekkora területen is meg tudta vetni a lábát. Olyannyira, hogy a haza „szent hazát” (Hazára találtam) jelent a költő számára. Innen már lehetetlen az elszakadás, mert „Ideköt minden / már nem bolyonghatok” (Variációk II.), s a hazából való kitaszítatás a megsemmisüléssel, a halállal egyenértékű. Azonban nem könnyű út vezet az otthonra találáshoz. Indiától-Hazáig című költeményében arról vall a költő, hogy kötelességének érzi versben elmondani, mennyi dac és indulat szükséges az „ösvény taposás”-hoz, de érdemes a küzdelem, mert általa hazára találhat a cigányság.

Rostás-Farkas György költeményeiből (különösen az Aranyhídon c.-kötet verseiből) kitűnik, írójuk fontosnak tartja, hogy a cigányság hazájának tekintse azt az országot, ahol él. Ez ellentmondani látszik Törzsök Judit megállapításának, miszerint a közös föld, mint egységesítő elem föl sem merülhet a cigányok meghatározásával kapcsolatban.[6] Azonban a közösség-tudat megerősítése céljából szükség van a hazára találás fontossága melletti érvelésre, hiszen a haza a nép erkölcsi egységének, jó és balsorsban való együvértartozásának a kifejezője, s ha ez megvalósul, megteremtődik az alap a cigányság nemzetiségként való elismertetéséhez.

Slawomir Kapralski hívta fel a figyelmet arra, hogy a roma nemzeti identitás megteremtésének egyik alapját képezi a romák által átélt üldözés hagyománya.[7] Úgy tűnik, az üldözés hagyománya valóban jelentős szerepet játszik a cigányság identitásépítésében, és az összetartozás-tudat erősítésében. Ugyanis a múltban átélt üldözéseknek a kollektív tudatba emelése segíti a cigányság különböző csoportjainak egymáshoz való közeledését. Az üldözés történeti elbeszélése nem csak a tudományos vagy publicisztikai írásokban jelenik meg, hanem a szépirodalomban is. Rostás-Farkas György költészetében is jelentős vonulatot képeznek az üldöztetést, és kirekesztettség érzését bemutató versek.

A költeményeket olvasva szembetűnő, hogy bennük a cigányság történelme szenvedéstörténetként kerül bemutatásra. Mindennek gyökerét a költő az őshaza hűtlen elhagyásában véli megtalálni, mert ennek következménye lett az átok, miszerint a cigányság sehol nem talál befogadásra, s „szitok-esőben ázva” kell élnie (Az utolsó vándor).

Az előítéletek szülte üldözés mögött legtöbbször a „színek törvénye” húzódik meg. Miszerint olyan külső tulajdonság, mint a bőrszín határozza meg az ember értékét. A bőrszínbeli mássághoz értelmi képességekbeli másságot is társítanak, s a „fehérek” a „magasabbrendű értelem nevében” szinte mindenhatóként uralják a „túlzottan napbarnítottak”, köztük a cigányok életét, s döntenek sorsukról, megmaradásukról.

Az üldözésnek különböző módozataival találkozott a cigányság. Nyílt formája akár a fizikai elpusztításhoz is vezethet: "Kirekesztenek, felügyelnek / egyszer majd megsemmisítenek." (Hazára találtam). Rejtett formája alattomban, hátulról támad, ilyenkor „az asszimiláció rovarjai lépnek működésbe” (Gyökérrágtá magunk), ez is létében veszélyezteti a cigányságot. Ellene csak úgy lehet felvenni a harcot, ha a cigányság összefog, és tudatosan ápolja saját kultúráját, megőrzi nyelvét még akkor is, ha „a roma beszéd / sérti egyesek fülét”(Anyanyelv).

Az üldözés sajátos formája, amikor nem közvetlenül a cigányság egészét éri támadás, hanem azokat, akik annak összefogásán, kultúrájának megőrzésén fáradoznak. Eközben minden eszközt latba vetnek: fenyegetést, vallatást, „mézédes szóval” (Küzdelem) történő ígéretést. S ha mindez sikerrel jár, az egységesülés gyökereit vágják el.

A cigányság részéről az üldözésre adott válaszok igen eltérőek lehetnek. A régmúltban az ősök a mesék világába menekültek. Úgy gondolták, hogy mielőtt letelepedtek, madárként, szabadon, gond nélkül éltek az életüket, s a jövőben majd újból kinőnek madárszárnyaik és elrepülnek ebből a világból, melyben „sorsukat megszábták más tekintetek” (Zöld út). Lehet azt az utat is választani, hogy „Lenyelem / Zsebreteszem / a sok-sok megaláztatást” (Idegenül). A költő számára legelfogadhatóbb útnak a krisztusi út, a megbocsátás bizonyul, amikor a támadások ellenére sem „virágzott ki a gyűlölet / koromfekete szemünkben” (Nem virágzott ki). A megbékéléshez, az előítéletek felszámolásához mindkét fél részéről vitára nyitott beszéd, tiszta gondolat és bölcsesség szükséges.

Mindebből kiténik, hogy Rostás-Farkas György költészetében az üldözés hagyománya a cigányság érzelmi egyesítését szolgálja. Azonban nem áll meg az áldozat státuszánál, felismeri annak a veszélyét, hogy a cigányság számára az áldozat szereppel történő azonosulás az élet változtathatatlan realitásának tűnhet, s a költőnek éppen az a célja, hogy az ebből való kijutást segítse.

Az összetartozás-tudatot kialakító, megerősítő tényezőkre, mint az őshazára, a vándorlás élményére, a hazára találás élményére, az üldözés hagyományára való hivatkozás a költő két, magyar nyelven megjelent kötete (Meváltásért, 1991.; Aranyhídon, 1995) közül a másodikban felerősödik. Ennek okát abban látom, hogy a költő ekkor már határozottan érvel a cigányság nemzetiségként történő elismerése mellett, s a nemzetiségekre általában az jellemző, hogy féltve őrzik nyelvüket, kultúrájukat, ápolják összetartozásuk érzését. Napjainkban a cigányság három csoportjára egységesen, mint a bevezetőben azt már említettem, ezek még nem jellemzők. Még csak a nemzetiségként való elismertetés útjának a kezdetén állnak, ezért van szükség arra, hogy az összetartozás-tudatot – akár a költészet eszközével is – megerősítsék.

[1] ROSTÁS – FARKAS GYÖRGY: A cigányság hagyomány és hiedelemvilága. Budapest, 2000, TIT Nyomda, 14-18. pp.

[2] SZUHAY PÉTER: A magyarországi cigányság kultúrája: etnikus kultúra vagy a szegénység kultúrája.

Budapest, 1999, Panoráma Könyvkiadó, 30. p.

[3] SZUHAY PÉTER: A magyarországi cigányság kultúrája: etnikus kultúra vagy a szegénység kultúrája.

Budapest, 1999, Panoráma Könyvkiadó, 118-119. pp.

[4] ROSTÁS-FARKAS GYÖRGY: Cigányságom vállalom.

Budapest, 1992, Cigány Tudományos és Művészeti Társaság, II. p.

[5] ROSTÁS-FARKAS GYÖRGY: Cigányságom vállalom.

Budapest, 1992, Cigány Tudományos és Művészeti Társaság, I. p.

[6] TÖRZSÖK JUDIT: Kik az igazi cigányok?

In.: Tanulmányok a cigányok társadalmi helyzete és kultúrája köréből.

Budapest, 1998, BTF-IFA-MKM, 29-52. pp.

[7] SLAWOMIR KAPRALSKI: Identitásépítés és a holocaust: a roma politikai nacionalizmus.
Nemzetiségi dolgozatok, 1997. 25. kötet 2. sz.

Read more: <http://romale.hupont.hu/9/tanulmanyok#ixzz4BAmWT6dq>